

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Кам'янець-Подільська міська організація партії «НАША УКРАЇНА»

Помаранчева революція: уроки та історичне значення

Збірник матеріалів науково-практичної конференції

**Кам'янець-Подільський
2009**

УДК 323.22(477)(063)

ББК 66.3(4Укр)6Я431

П55

Рецензенти:

Копилов С.А., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, декан історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Станіславська Л.П., директор Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника.

Редакційна колегія

Нечитайло В.В., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політології і соціології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (науковий редактор);

Задорожнюк А.Б., кандидат історичних наук, старший викладач (відповідальний редактор);

Білецька Т.В., старший викладач;

Дубінський В.А., старший викладач.

П55 Помаранчева революція: уроки та історичне значення. Збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2009. – 40 с.

УДК 323.22(477)(063)

ББК 66.3(4Укр)6Я431

Збірник містить доповіді та повідомлення учасників науково-практичної конференції, присвяченої 5-річчю Помаранчевої революції, яку було проведено на історичному факультеті Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 15 грудня 2009 р.

Розрахований на науковців, пошукачів, студентів, освітян, і усіх, хто цікавиться новітньою історією України та проблемами політології і соціології.

К-ПНУ ім.І.Огієнка, 2009

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. Степанков В.С., доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії.
2. Газін В.П., доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії.
3. Білецька Т.В., старший викладач кафедри політології і соціології.
4. Кобильник В.В., старший викладач кафедри політології і соціології.
5. Кліщинський П.В., викладач кафедри історії України.
6. Венгрова О.І., науковий співробітник Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника.
7. Олійник О.В., викладач кафедри політології і соціології.

Спогади про майбутнє

Нині час від часу доводиться чути нарікання, висловлені чи то з гірким розчаруванням і біллю, чи то зі зловтіхою й погано прихованою ненавистю з приводу начебто провалу проголошених «Оранжевою» революцією принципів перебудови життя українського суспільства, нездійсненності, сформульованих нею ідеалів, політичної недолугості її провідників тощо. Цей перелік претензій можна продовжувати і продовжувати. І на перший погляд більшість із них справді видаються слухними. Однак, тільки на перший погляд! Аналіз сутності самої події, осмислення її результатів й уроків дають підстави, як на мою думку, для принципово інших оцінок місця й ролі революції в українській історії. Не вдаючись до них, як один з активних учасників революційних подій, висловлю кілька власних спостережень, які, зрозуміло, не претендують на істину.

По-перше, рушійними силами виступу були представники інтелігенції, середнього стану (насамперед особи, котрі займалися дрібним бізнесом) й у фізіологічному відношенні – молоді. Тобто тих соціальних груп, котрі своє майбутнє пов'язували (не завжди усвідомлено) з утвердженням у суспільстві вироблених європейською цивілізацією демократичних цінностей. У революційних подіях у Кам'янці особисто мене приємно вразила активна участь у них студентської молоді, торгівців, водіїв тощо. Відверто розчарувала ляклива обережність, якщо не байдужість (згідно типового хохляцького принципу поведінки: «моя хата скраю...»), значної частини викладацького складу вузів, учительства й селян навколишніх поселень. Певний того, що якби революційний виступ був масовішим й охопив усі терени України, ми б нині жили уже в іншому суспільстві.

По-друге, це був перший в українській державі свідомий виступ у захист власних політичних прав і не сумніваюся у тому, що лише така активність українців зможе сформувати з них свідомих громадян, забезпечити майбутній демократичний розвиток країни й змусити владу зважати на їхню позицію, чесно виконувати свої безпосередні обов'язки й служити суспільству, а не перетворювати його у безвільний і покірливий натовп – чудове знаряддя досягнення егоїстичних цілей. Саме у ті революційні дні я вперше і востаннє у своєму житті бачив владу, що засвідчувала готовність (в основному з-за страху) служити суспільству й виконувати його волю. І найбільшою помилкою (трагічною за своїми наслідками) провідників революції після здобутої

перемоги стала відмова від проведення докорінного реформування всієї системи існуючих органів влади. Саме у цьому полягає один із найважливіших уроків революції, який обов'язково слід засвоїти майбутнім реформаторам України, котрі, хочу сподіватися, з'являться у другому десятиріччі.

По-третє, стався вражаючий прояв кращих рис української вдачі, надзвичайно спотвореної лихоліттями століть існування у чужоземному ярмі. Постійне приниження національної й людської гідності, затюканість відверто ворожими владними структурами, терор (особливо голодом), страх самовираження, замкнутість у сфері інтересів виживання сім'ї здавалося намертво пов'язували її путами захланності, задрощів до ближнього, егоїзму, байдужості до долі Вітчизни, показового самоприниження, національного самовідречення, безвольності, покірливості й огидного холоуїства. Й під час революції сталося диво, якого ніхто не спромігся передбачити і яке яскраво продемонструвало нам самим і світу, що ми інші, що в нас під товстою шарлупою покручів і наростів пульсують невмирущі почуття доброти, безкорисності, співчуття, взаємодопомоги, чуйності, щирості, гідності людської й національної, свободи. Упродовж трьох тижнів боротьби з режимом, попри те, що знаходилися в екстремальних умовах, на теренах охоплених революцією панувала дивовижна атмосфера доброзичливості, гуманності й поваги не лише до своїх, але й опонентів. Ніде не відбулося жодного погрому, жодного нападу, жодного насильства. Ніде не пролилося жодної краплини крові. На такі дії, спроможна лише нація високої духовної культури, сповненої благородства, гідності й честі. Такій цивілізаційній формі боротьби за утвердження у суспільстві демократичних цінностей позаздрив би сам Махатма Ганді.

Ще один дуже важливий аспект: Майдан пробудив у нас невимовне відчуття єдності, взаємодопомоги, близькості, довіри. Ми почувалися єдиною спільнотою, одним організмом. Навіть тут, у Кам'янці, до створеного наметового містечка, який функціонував цілодобово, приходили незнайомі люди й приносили продукти харчування, теплий одяг, гроші, які йшли на його утримання, організацію відправлень людей на Київський майдан тощо. Працівники базару, кафе і барів ділилися гарячою їжею, чаєм і кавою; лікарі організували цілодобове чергування, аби надавати допомогу захворілим. Все це робилося не з-за користі, а від щирості душі й чистоти помислів. І людьми різного віку, статку й соціального статусу; відмінних за етнічним походженням й конфесійною приналежністю.

Правда, цей спалах пробудження й оновлення виявився дуже короткочасним; правда, затьмарення й нереалізація ідеалів революції породили у багатьох гірке розчарування і безвір'я; правда і те, що не вдалося очиститися від усієї тієї скверни, яка не дозволяє нам відчувати себе повнокровною й повноцінною нацією, що пишається своїм минулим і теперішнім буттям, а пересічному українцю почуватися вільним громадянином демократичної правової держави. Це все так! Але правдою є і те, що революція зробила першу глибоку розколину у панцирі згадуваного шкарлупиння нації, вона, не сумніваюся, стане провісницею майбутніх масштабних перемін в українській спільноті. Головне сталося. Ми відчули й збагнули, що можемо бути іншими й жити в іншій країні. Той, хто вдихнув повітря свободи, відчув її смак і не злякався, вже став іншим. В одружених зі свободою раби не народжуються.

По-четверте, чомусь у наукових працях, публіцистичних творах, радіо- і телепередачах соромливо замовчується той важливий факт, що епіцентром революційних подій стали терени, де проживала найбільш національно свідомо частина населення України. Вони послужили потужним каталізатором розвитку національної гідності, відродження історичної пам'яті, поваги до власного минулого й материнської мови, формування почуттів патріотизму, гордості за свою Батьківщину, свою національну ідентичність. Майдани міст перетворилися у форуми національного пробудження, на яких десятки тисяч громадян вперше вивчили державний гімн й з емоційним піднесенням виконували його. Не випадково невід'ємною складовою осердя політичних вимог революційно налаштованих мас були вимоги утвердження соборності (гасло «Схід і Захід разом») і незалежності України. І хоча цей процес «українізації» України захлиснувся, він найбільше налякав манкуртів й чужоземців, котрі воліли й воліють бачити її не Батьківщиною української нації, а губернією Росії – Малоросією. Саме фізіологічне несприйняття української національної ідеї породило у них патологічну ненависть до політики формування української нації Президента В.Ющенка, а відтак її тотальну критику. Проте цей процес народження сучасної української нації їм не спинити, розчарування минуться й у другому десятиріччі XXI ст. українці врешті-решт реалізують свої мрії жити у демократичній «українській» Україні, читати українську пресу, дивитися українські фільми й українські телепередачі, виховувати своїх дітей на українських, а не чужоземних, цінностях, пишатимуться своєю мовою, історією й культурою.

Доля українських революцій

Наприкінці ХХ ст. Україна, вступивши в доленосний для себе період, важкий і досі не позбавлений небезпечних викликів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, потрапила в центр подій, які докорінно стали міняти світ, насамперед європейський. За короткий проміжок часу, з 1990 до 2005 р., в Україні відбулося дві революції – антикомуністична (1990-1991 р.) та демократична або Помаранчева (2004 р.). Якщо перша охопила всю Україну, то друга, найгостріші події якої тривали 17 днів (з 22 листопада по 8 грудня 2004 р.), Центральну та Західну. Головною метою першої була незалежність і ліквідація тоталітаризму, другої – демократизація влади і суспільства. За своїм характером обидві революції були ненасильницькими і відбувалися цілком цивілізованими методами.

Об'єктивними причинами першої була назріла необхідність усунення тоталітаризму, як головної перешкоди на шляху суспільного прогресу, і реалізація виборюваної століттями ідеї української незалежності та докорінна трансформація всіх сфер економічного, політичного й державного життя, усунення інститутів, які консервували підвалини колоніальної залежності від колишнього центру, тих інститутів влади, які були головною опорою комуністичної тоталітарної системи. Однак, якщо здобуття незалежності стало фактом, підтвердженим на всенародному референдумі 1 грудня 1991 р., то вирішення питання демонтажу, тоталітаризму затрималося на самому старті, створивши для України проблеми на довгі роки. Не було до кінця розв'язано головне питання будь-якої революції – питання влади. Упущено момент створеної нею сприятливої ситуації для кардинальних змін у розстановці політичних сил у владних структурах. Закономірним і виправдано послідовним кроком у перебігу тодішніх подій був би розпуск комуністичної Верховної Ради і вибори нового парламенту. Оскільки старий законодавчий орган з його прокомуністичним депутатським корпусом не відповідав реальній картині суспільно-політичного ландшафту країни. Комуністи тоді мали шанс раз і назавжди зійти з політичної сцени, що розчистило б шлях до глибоких демократичних і ринкових трансформацій в усіх сферах державного, соціально-економічного та політичного життя. Однак, цей реальний і дуже важливий крок не був здійснений.

Подібний другий сприятливий момент визрів після третього туру президентських виборів 2004 р. Розстановка політичних сил знову змінилася на користь розвитку демократії, але суспільство не потурбувалося парламентом, який і на цей раз залишився недоторканим, як і його постійний контингент.

Якщо перша можливість створення демократичного парламенту могла здійснитися на антикомуністичній хвилі, то друга – на демократичній. Однак і той і другий – найбільш вагомими шансами для України – були упущені. Перший – через старе комуністичне керівництво у владних кабінетах та бездіяльність Народного руху, який з проводиря боротьби за незалежність України опустився до дрібних внутрішніх чвар в самій партії і виявився неспроможним кинути в суспільство таку ідею. Та й інші демократичні організації залишилися поза грою, коли постало питання боротьби за владу. Ніхто при цьому не згадав про необхідність реалізації системи люстрацій для колишніх партійних функціонерів.

На ґрунті здобуття досить легким (оксамитовим) шляхом незалежності верх взяли ейфорія і сподівання, що в умовах партійно-політичного плюралізму, громадянських свобод, які прийдуть на зміну командно-адміністративній системі, проводирі будівництва комунізму з «більшовицьким вогником» візьмуться за вирощення демократії. Тим паче, що вони мали великий досвід державної влади й управління. Однак, при цьому не було враховано один суттєвий момент. Старі комуністичні кадри досвід мали, але який? Однозначно негативний, тоталітарний. Щоб стати демократами, їм потрібно було подолати в собі тоталітаризм. І мало хто з них був здатний на такий внутрішній подвиг. У післявоєнній Німеччині нацистські функціонери були позбавлені права займати державні посади. Німці справедливо вважали, що їх шлях демократизуватися – довгий і складний, і все це лише ускладнює процес демократизації країни в цілому, розтягує його на тривалий час, інакше кажучи, гальмує.

Та й український загал не був готовий до вираженого й однозначного сприйняття наслідків подій 1990-1991 р. й був байдужий до того, що відбувалося наверху. Це цілком відповідало логіці стереотипів поведінки в країні, де радянська влада адміністративним порядком привчила людей вибирати своїми лідерами пропонованих нею комуністичних вождів, а не програми. Цим і скористалася стара комуністична номенклатура. Як наслідок, нормальні, так необхідні країні, демократичні трансформації були заблоковані, соціально-економічні та політичні реформи застрягли на півдорозі. У країні

панував кримінальний розгул, безлад, насаджувався авторитарний режим, що захищав інтереси олігархів*. За таких умов назріла гостра суперечність між владою і народом, що вилилася в другу революцію, відому під назвою «Помаранчевої», яка вибухнула у відповідь на фальсифікацію президентських виборів 2004 р. Революція не була всеукраїнською. Вона охопила лише Захід і Центр, де дозріли передумови демократизації. Не випадково її рушійною силою став середній клас, що народжувався, для якого демократія не тільки спосіб організації власного бізнесу, а й спосіб мислення і система відповідальності за долю країни. Схід і Південь, внаслідок серйозного відставання в царині національної і суспільної свідомості, специфічних внутрішньо- і зовнішньополітичних налаштувань значної частини громадян, опинилися в ролі «Вандеї» періоду Великої французької революції 1789-1799 рр.

Але й лідери демократичної Помаранчевої революції 2004 р. так само були далекі від демократії, як і ті рядові громадяни, що боролися проти авторитаризму президента Л. Кучми та його команди. Однак, в перебігу революції суспільство вчилася демократії і водночас швидко демократизувалося, що стало головним революційним і перспективним його здобутком. Думається, здобутком незворотним. У результаті, Майдан пішов набагато далі, ніж цього хотіли і були готові помаранчеві вожді. Останнім Майдан бачився лише як сходинки на вершину влади, а для декого й задоволення власних амбіцій. Разом з тим абсолютно хибними є твердження, що Помаранчева революція була партією, розіграною великими державами, що «нібито втручання Заходу найбільшою мірою забезпечило перемогу В. Ющенка». Навпаки, самі проводирі революції жили знизу енергією мас. Їх сміливість, витримка, рішучість, ентузіазм передавалася вождям Майдану. А його організованість, впевненість у правоті своєї справи паралізувала екстремізм не тільки внизу, але й наверху, змушувала найбільш свідому частину української еліти переходити на сторону Майдану. Усім цим і був забезпечений успіх і врешті-решт незворотність демократичного повороту, який почався на Майдані, насамперед в умах мільйонів громадян України.

Але й Помаранчева революція, як і революція антикомуністична 1990-1991 р., виявилася незавершеною. Законодавчий орган залишився в руках тих сил, проти яких був спрямований Майдан. А тому лозунги, щедро декларовані на Майдані, просто зависли в морозному київському

* Олігарх – багата людина, інтегрована у владу.

повітрі в листопаді-грудні 2004 р., стали знаком розчарування його учасників, всіх, хто сподівався і вірив у швидкий прорив у демократичному економічному та політичному розвитку України. Наступні події це підтвердили. Кардинальних змін у системі влади та чіткої реалізації її функціонального призначення не сталося. Самі ж лідери революції опинилися в ситуації перманентної міжусобної боротьби за виживання на владному Олімпі. Чи не тому Україна, зробивши в перебігу Помаранчевої революції гігантський крок назустріч демократії та її цінностям, продовжує до цього часу буксувати на одному місці?

У безпосередньому зв'язку з наслідками українських революцій виявилася і проблема становлення української еліти. Вона, вкрай необхідна за умов глибоких змін в розстановці політичних сил як генератор нових ідей і організатор їх реалізації, в Україні не появилася. Уцілілих від репресій дисидентів вистачило лише на те, щоб спільно з націонал-комуністами стати на чолі руху за незалежність. Але очолити суспільство на період трансформацій, на період буденної і рутинної роботи колишнім дисидентам не вистачило ні волі, ні духу. В Україні не знайшлося свого Гавела. Це негативно вплинуло на наслідки обох революцій. Еліта й досі не сформована, знаходиться в зародковому етапі. Та святе місце пустим не буває. Як факт, український правлячий клас формувався з усіх ешелонів комуністичної номенклатури та криміналітету, що склався як її суперник на поприщі змагань за власність та владу. Дуже швидко ті й другі знайшли між собою порозуміння на базі поділу «державного пирога». У підсумку, в Україні не вдалося відвернути перетворення приватизації в перерозподіл державного майна серед «своїх».

Характерною особливістю сьогоденної української еліти є й те, що вона розколота за внутрішніми та зовнішніми уподобаннями, відображає існуючі відмінності в рівні суспільного усвідомлення реалій і цінностей загальнонаціонального порядку на Заході й Сході України, які у певних питаннях суперечливі та відмінні, що не може бути ліквідовано хірургічно, а потребує тривалої терапевтичної профілактики всього суспільства, а особливо влади в усіх сферах життя. На Сході і на Заході в умовах незалежності спостерігаються різні рівні визрівання суспільної свідомості. Для Заходу демократична Європа не тільки географічно ближча. Там інша історія минулого в тому числі і героїка УПА. На Сході на час незалежності євразійство, помножене на національний та соціальний склад населення, що склався історично, було уже далеко просунутим. Ця ситуація найбільш яскраво відбита в

парламенті, де поділ на «наших» і «не наших» став альфою й омегою всієї діяльності Верховної Ради, глибокої політичної кризи, яка, починаючи від центральних органів державної влади та управління, охопила всю країну і стала хронічною. Біда обох революцій була й в тому, що вони не висунули і не сформулювали чіткої національної ідеї, яка об'єднувала б всю державу, була б привабливою для всієї України.

Україна після «помаранчевої революції»: нові виклики владі та громадянському суспільству.

Різке зростання політичної участі громадян України в останній період президентської виборчої кампанії 2004 року, протистояння влади та опозиції за підтримки сотень тисяч людей з епіцентром на майдані Незалежності в Києві, визнання Верховним Судом України результатів другого туру президентських виборів недійсними та призначення повторного голосування, перемога опозиційного кандидата В. Ющенка – всі ці події вже стійко утвердились у свідомості пересічного українця як «помаранчева революція» [1, с.7]. Сам термін з'явився в останній тиждень листопада 2004 року в ЗМІ як стисла характеристика тих бурхливих подій, як символ соціальних очікувань та як візуальне сприйняття домінування, в першу чергу на майдані Незалежності, помаранчевої символіки прихильників В. Ющенка. Відчуття революційності додало ще й те, що у нерівній боротьбі за владу перемогу отримав опозиційний кандидат. Відтак термін набув ще одного значення – як символ перемоги опозиції на президентських виборах 2004 року в Україні.

Характеризуючи події листопада – грудня 2004 року, можна з упевненістю сказати, що «феномен Майдану» з'явився через недовіру українського народу до суспільних і політичних інститутів, які функціонально призначені захищати права громадян, проте не робили цього. За таких обставин у «Майдані» суспільство побачило єдино можливий та ефективний засіб захисту своїх політичних прав і свобод.

У ході всенародних виступів наприкінці 2004 року чи не вперше в історії незалежної України як першочергові лунали політичні вимоги. Якщо до цього українці, як свідчать соціологічні опитування, демократію пов'язували з матеріальним благополуччям, можливостями для ведення власного бізнесу, то тепер відстоювалося право громадян на волевиявлення, вільне висловлювання своїх думок, право на інформацію тощо. Все це означає своєрідні метаморфози у свідомості українців і засвідчує, що тільки після подій «помаранчевої революції» уявлення про демократію набули цілісного характеру. Український дослідник В. Якушик додає, що «внаслідок революції 2004-2005 років в українському суспільстві загалом змінилися цінності культурного плюралізму», визнання нормального факту різноманітності регіонів, культур і соціальних прошарків України [2, С.274]. Тобто, сам факт

подібного усвідомлення сприяє оформленню плюралістичної, толерантної культури, без чого неможливе громадянське суспільство.

Але не варто тішити себе ілюзіями, що події на Майдані змінили владу і людей, які її прагнуть. Політичні зміни – ще не політичний розвиток. Дуже швидко ми стали свідками масових розчарувань, оскільки надії та сподівання, які формуються під час революцій, завжди перебільшені. Навряд чи можна було б уникнути розпаду коаліції «Сила народу», появи нових політичних партій і виборчих коаліцій. Ці явища неминучі, адже життя суспільно-політичних рухів, яким була Солідарність у Польщі чи Народний Рух в Україні, нетривале. Усі рухи, як свідчить практика їх існування, неминуче розпадаються чи перетворюються на численні партії.

Наразі можна по-різному оцінювати «феномен Майдану», називаючи це революцією, путчем, переворотом, «шабашем» тощо. Але очевидним є одне, що події на Майдані за результатами, до яких вони призвели, найбільш знакова і визначна подія для України, навіть порівняно із здобуттям державної незалежності у 1991 році.

«Помаранчева революція» призвела до кількісних змін у владній верхівці, спричинила певні зміни у складі владної еліти, але дала дуже мало якісних змін [3]. Зі зміною частини правлячої еліти політичний режим в Україні виявляє значний імунітет до змін. Для обґрунтування цієї тези можна віднайти відмінності здійснення влади (політичного режиму) часів президентства Л. Кучми і того, що складається з обранням В. Ющенка. До відмінних рис слід віднести такі: змінилась риторика влади (ідеологему стабільності замінила ідеологема проведення реформ); започатковано низку ініціатив з реформування структури органів управління та територіального устрою; змінилось ставлення влади до ЗМІ; відбуваються позитивні зміни у розвитку громадянського суспільства; відбуваються позитивні зміни у політичній культурі населення більшості регіонів України, що наближає її до громадянського типу; політичні інтриги у вищих ешелонах влади досить часто виходять на поверхню.

У сенсі ж докорінних змін у структурі влади революційні зміни не відбулися. Причина дуже прозаїчна, але така звична для України: незважаючи на декларовану моральність та чесність влади, носіями стала велика частина політиків, які досить швидко скомпрометували себе всілякими гучними корупційними скандалами [4, с.285]. Ще інша частина «помаранчевої команди» продемонструвала крайню некомпетентність і непрофесіоналізм при вирішенні управлінських питань як на загальнодержавному, так і регіональному та локальному

рівнях. Надзвичайна заангажованість нових чиновників бізнесом, родинними зв'язками, передвиборними зобов'язаннями фінансового характеру звузила простір для їх самостійної політики і спричинила так званий «інерційний синдром» – поступове повернення до стилю управління, характерного для періоду Кучми. Так, збереглась практика неконкурентного призначення кандидатів на посади різного рангу. Свідченням цього є провал кадрової політики нової влади; стиль ухвалення політичних рішень залишається непрозорим і непублічним. За свідченням Є. Захарова, голови правління Української гельсінської спілки і співголови Харківської правозахисної групи, за десять місяців 2005 року Президент В. Ющенко видав 42 укази з грифом «опублікуванню не підлягає». З них п'ять було видано після 1 квітня 2005 року, коли Президент публічно пообіцяв таку практику не використовувати. За цей період Кабмін видав 13 постанов і розпоряджень з грифом «Не для друку» [5]. Чого тільки варте рішення шевченківського суду м. Києва про заборону публічної критики діяльності уряду Ю.Тимошенко. Отже, практика використання незаконних грифів та цензури зберігається, хоча вона менша, ніж за президентства Л. Кучми. Корупція як системне явище, притаманне недемократичному врядуванню, не зникла. Це означає, що відносини між представниками влади і громадянами, в цілому, зберігають вигляд патронажно-клієнтельських стосунків. За оцінками міжнародної організації Transparency International, 2005 року за рівнем корупції Україна посіла 107 місце серед 158 країн світу. З показником 2.6 з 10.0 можливих (чим нижчий індекс, тим вищий рівень корупції) Україна опинилась поряд з Нікарагуа, Палестиною, В'єтнамом, Замбією та Зімбабве; збереглися структури, що прослуховують телефонні розмови державних службовців, політиків та окремих громадян. За твердженням В. Сівковича, в Україні діє близько 30 структур, що знімають інформацію з каналів зв'язку. Для порівняння: 2002 року було надано 40 тисяч санкцій на зняття інформації, а за 9 місяців 2005 року – 11 тисяч. Прикладом збереження такої практики став прецедент з прослуховуванням працівниками СБУ кабінету екс-міністра юстиції Р. Зварича; фіскальна політика держави з її головним інститутом – податковою міліцією – залишилась без змін.

Отже, нова влада не спромоглась подолати наслідки «кучмізму», що може свідчити як про глибину проникнення політичної корупції у всі шпарини суспільства, так і про «зараження» цією недугою нової влади. Неподолання «кучмізму» свідчить про моральну терпимість нової еліти до проявів політичної корупції, отже, ставить під сумнів

саме визначення її як «нової». Чи справді в Україні відбулося оновлення еліти? І що є критерієм оновлення? Ці, поки що риторичні питання, можуть стати предметом окремого дослідження.

Найбільшою загрозою для суспільства, на мою думку, є непрозорість і непублічність ухвалення політичних рішень, інформаційна закритість влади, збереження політичної корупції.

Навряд чи можна детально проаналізувати усі вади та помилки «помаранчевої» влади, проте не можна оминати основні з них. Чи не основною – стратегічною – помилкою стало те, що уряд, проводячи політику Президента і виконуючи передвиборні обіцянки, замість того, щоб сконцентрувати ресурси на одному з напрямів реформування, взявся за масштабні реформи практично усіх сфер. Зрозуміло, що ресурсів для цього (насамперед економічних) було обмаль, що перетворило цю політику у популістську, за що, зрештою, і поплатився перший уряд Тимошенко. Звісно, адміністративно-територіальна реформа, реформи в галузі охорони здоров'я, освіти, правоохоронних органів, збройних сил, податкової системи були необхідні. Проте, якщо вдатися до досвіду країн Центрально-Східної Європи, то там аналогічні реформи готувалися протягом кількох років, а запроваджувалися протягом десятиліття.

До стратегічних помилок «помаранчевої» влади варто також віднести те, що не було доведено до кінця жодного розслідування діяльності посадових осіб різного рангу під час президентської виборчої кампанії; не було притягнуто до відповідальності жодного високопоставленого чиновника за корупційні дії; не завершено слідства у справі вбивства Г. Гонгадзе, справі отруєння кандидата у Президенти В. Юценка. Не було здійснено реформи правоохоронних органів та не завершено реформу судової системи. Тому порушення прав громадян під час затримання та проведення досудового слідства хоч і зменшилися, проте тривають і далі. Не було створено громадського телемовлення, про яке так багато говорили представники нової влади.

Перелік того, що проголошувала «нова влада», але не зробила, міг би бути набагато довшим. Тут виокремлюються лише ті гасла, які, у випадку їх реалізації, мали б означати утвердження «цінностей Майдану» і тим самим виявляти зміни у способі здійснення влади.

У структурі і правлячій, і опозиційній еліти зберігаються фрагментованість, фракційність, внутрішня боротьба і брак спільних цінностей, що не сприяє досягненню загальнонаціонального консенсусу. Розкол у команді «помаранчевих» унеможливив не лише формування єдиної передвиборчої коаліції, але й формування коаліції в

парламенті. Створена ж коаліція з помаранчевих політичних сил після дострокових виборів 2007 року фактично сьогодні більше демонструє розколотисть між ними, ніж єдність.

Статус опозиції залишається нерегульованим, хоча становище помітно змінилось, особливо якщо порівнювати з періодом другого президентства Л. Кучми. Нарікання представників Партії регіонів, КПУ на політичні репресії нової влади швидше слід сприймати як ознаку змін у становищі опозиції, ніж прояви політичної помсти.

Нарешті, вплив неінституціоналізованих структур на політичний процес в Україні переважно виявляється у діяльності фінансово-промислових груп (ФПГ). Їх вплив на політичний процес дещо знизився порівняно з періодом до 2004 року, проте самі ФПГ залишились майже незмінними. Найпотужніша на сьогодні серед них політична і бізнесова структура Р. Ахметова, що є фінансовим двигуном Партії регіонів, пройшла в парламент і одержала у ньому найбільше місць.

Отже, в Україні зі зміною перших осіб держави і значного прошарку еліти другого ешелону (голів обласних і райдержадміністрацій) політичний режим у своїй суті залишається гібридним, тобто має ознаки як авторитаризму, так і демократії. Інерційність інститутів старого режиму впливала на ситуацію в Україні за часів президентства Л. Кучми, вона ж зберігає вплив і в період президентства В. Ющенка. Радикальної зміни інститутів не відбулося. Старі інститути і практики зберігають свій вплив, а нові у вигляді адміністративної, територіальної реформи та реформи політичної системи наштовхуються на опір.

Варто відзначити те, що авторитарні тенденції помітні як у виконавчій, так і в законодавчій гілці влади. У новому парламенті зріс вплив формальних і неформальних лідерів партій та керівників фракцій, а вплив депутатів на законодавчий процес зменшується. У цій ситуації парламент може перетворитися на новітню олігополію – панування обмеженої кількості власників партій, що матимуть вирішальний вплив на прийняття політичних рішень.

Слід зазначити, що перехід до парламентсько-президентської республіки, внаслідок прийняття Закону «Про внесення змін до Конституції України» 8 грудня 2004 року, мав сформувати новий статус як президента, так і парламенту, що в цілому мало сприяти стабільному розвитку демократичного політичного режиму. Проте створена конституційна модель породила дуалізм центрів визначення основних напрямів державної політики та фактично дестабілізувала систему владних відносин. Зокрема, Конституція України не дає відповіді на

питання, яким чином мають узгоджувати політичні позиції Президент України, з одного боку, і коаліція депутатських фракцій та Уряду – з іншого, в питаннях формування політики у різних сферах.

Обрання Президента на всенародних виборах означає і легітимацію більшістю виборців його передвиборчої програми, в якій визначені цілі й завдання державної політики, які глава держави зобов'язується досягнути і реалізувати впродовж своєї каденції. В той же час він не має безпосереднього впливу на Кабінет Міністрів і систему виконавчої влади у цілому як інструмент реалізації визначених ним цілей. Натомість формування Кабінету Міністрів коаліцією депутатських фракцій передбачає, що Уряд принаймні у внутрішньополітичній сфері, реалізовуватиме політичні пріоритети, відображені у передвиборчих програмах партій і блоків – учасників коаліції. Відповідні програми отримують легітимацію від певних частин виборців, і лише у певних випадках це може бути більшість виборців.

Зважаючи на відсутність у Конституції положень про узгодження політичних позицій вищих владних інститутів, з'явилися умови виникнення конфліктів на цьому ґрунті, та нездорової конкуренції за можливість реалізації повноважень, спроб обмеження повноважень одного інституту іншим. Це призвело до того, що невдовзі після набуття чинності всіх нових положень Конституції почали здійснюватися спроби їх «відкоригувати» шляхом прийняття звичайних законів, зокрема Закону «Про Кабінет Міністрів України». Проблема загострюється ще й тому, що наведені вище конституційні формулювання вимагають саме законодавчої конкретизації і не можуть бути визначені чи уточнені шляхом їх тлумачення. Відтак виникає перспектива боротьби за повноваження і прийняття органами влади суперечливих рішень у цих сферах, що може мати (а точніше вже має) серйозні негативні наслідки для демократичного розвитку держави. Адже через конфронтації між Президентом і Кабінетом Міністрів значно знижується ефективність державного управління через суперечливі розпорядження, що надходять від різних інституцій влади та перетворення місцевих державних адміністрацій з інструментів державного управління на політизовані й зорієнтовані на певну політичну силу органи.

Важливо відзначити й те, що політичні сили, в тому числі й помаранчеві, сьогодні вносять різні проекти змін до основного закону. Проте, жоден із них не виправляє існуючих прорахунків. Це може свідчити, що політична еліта не прагне суттєвих змін. Адже створені умови, мається на увазі не визначеність чітких правил гри, дозволяють

проводити «нечисту» політичну гру, яка, звичайно, приносить свої дивіденти. Насамперед те, що така ситуація дозволяє генерувати конфлікт у політичному процесі. Важливим є те, що фактично усі політичні сили запрограмовані на його ескалацію. Їх політична стратегія будується на створенні конфлікту, його підтримуванні та ескалації за будь-яких умов. Саме конфліктний сценарій політичного процесу найбільше влаштував їх. Вони переконані, що прихід до влади можливий лише в умовах гострої політичної кризи, що передбачає поляризацію суспільства, необхідність радикальних дій, прийняття швидких політичних рішень як виборцями, так і політиками.

Підсумовуючи, можна зауважити, що події листопада – грудня 2004 року стали великим потрясінням для всього українського суспільства. Політична система вийшла з кризи частково оновленою завдяки ненасильницькому вирішенню політичного конфлікту, частковою зміною еліти, що сповідує інші, ніж попередній режим, цінності, зміною значної кількості представників виконавчої гілки влади у масштабах всієї держави. З падінням режиму Л. Кучми розпочався новий етап суспільних і політичних трансформацій. Водночас «нова» влада допустила цілий ряд стратегічних помилок, що не дозволило їй якісно змінити принципи здійснення влади. Це дає підстави стверджувати, що існуючий на сьогодні політичний режим продовжує залишатися гібридним, що створює нові виклики для влади та громадянського суспільства, зумовлює необхідність проведення зважених та радикальних реформ (особливо в політичній сфері), які б дозволили продовжити розбудову демократії в країні.

Примітки

1. Мацієвський Ю. «Помаранчева революція» крізь призму міждисциплінарних соціальних досліджень / Ю. Мацієвський // Політичний менеджмент. – 2005. – № 6(15). – С.7-22.
2. Якушик В.М. Україна 2004-2005: революція чи ні? Розмаїття підходів до загальної політичної класифікації подій 2004-2005 років в Україні / В.М. Якушик // У кольорах «помаранчевої революції» / Загальна редакція та впорядкування Ю. Шаповала. – К.: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2007. – С.255-280.
3. Мацієвський Ю. Між авторитаризмом і демократією: політичний режим після «помаранчевої революції» / Ю. Мацієвський // Політичний менеджмент. – Режим доступу до журналу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=63&c=1399>
4. Зеленько Г.І. Політична «матриця» громадянського суспільства: досвід країн Вишеградської групи та України / Г.І. Зеленько. – К.: Знання України, 2007. – 336 с. – Бібліогр.: с.308-335.
5. Захаров Є. Усвідомлена необхідність правозахисту / Є. Захаров // Критика. – № 12. – 2005. – С. 7.

Маніпулювання чи антиманіпулювання масовою свідомістю із боку ЗМІ: уроки помаранчевої революції.

У зв'язку із створенням глобального інформаційного простору в к. ХХ – поч. ХХІ ст., інформація починає відігравати ключову роль в розвитку суспільства. Володіння нею стає визначальною передумовою успіху в умовах жорстокої ринкової конкуренції, безперервних політичних баталій і боротьби за владу. В сучасному суспільстві, де маніпуляція масовою свідомістю стала звичним явищем, людина потрапила у тотальну залежність від нових технологій. При цьому тезис: «хто володіє інформацією – володіє світом» варто уточнити: «хто володіє інформаційними комунікаційними потоками і ЗМІ – володіє світом».

О.Тоффлер відзначає, що в ХХІ ст. триватиме боротьба за інформаційне володарювання в світі, а «ключами» влади вже на сьогодні є результативні науково-технічні досягнення, високий освітній рівень населення, розвинута національна система масових комунікацій [1, с.113-116].

Володіючи потужними засобами впливу ЗМІ виступають одним із основних чинників соціалізації, формують масову свідомість, впливають на прийняття політичних рішень. В силу своїх можливостей швидко реагувати на події політичного життя і здійснювати вплив на свідомість значної кількості користувачів, вони суттєво корегують процес формування громадської думки.

Основні напрями інформаційного розвитку в умовах політичної трансформації суспільства, специфіка взаємодії влади і ЗМІ, аналіз процесів інформатизації та її впливу на суспільно-політичну діяльність – коло цих проблем в сфері інтересів вітчизняних науковців: В.Бебика [2], О.Дубаса [3], В.Іванова [4], Н.Костенко [5,6,7], В.Королько [8], О.Литвиненко [9]. Окреслене коло проблем в центрі уваги і російських науковців: Г.Грачова [10], В.Дмітрієва [11], В. Євдокимова [12, 13], Б.Кретова [14], В.Пугачова [15].

Однак, при достатній кількості досліджень різних аспектів проблеми ролі ЗМІ в сучасних соціально-політичних процесах, їх впливу на формування масової свідомості, політичної поведінки населення, потребують більш глибокого осмислення фактори, що сприяють маніпулюванню чи антиманіпулюванню масовою свідомістю з боку ЗМІ.

Характер впливу останніх на масову свідомість залежить і визначається конструктивною чи деструктивною позицією журналістів. В основі конструктивного журналістського підходу до висвітлення подій лежать принципи глибокого, по-можливості всебічного аналізу суспільно-політичних подій; висвітлення альтернативних позицій, ознайомлення із баченням ситуації з боку конкуруючих джерел інформації, звернення до думки експертів і пересічних громадян. Деструктивна журналістська позиція характеризується відкритим відстоюванням, лобюванням інтересів замовників, спонсорів, власників, політичних лідерів, політичних партій, чиї інтереси зазвичай суперечать інтересам більшості громадян, необ'єктивністю, заангажованістю у аналізі соціальних процесів. Отож, багатоаспектне проникнення ЗМІ в життя суспільства може відігравати як об'єднуючу роль і сприяти його консолідації, так і дезінтеграційну, роз'єднуючу, впроваджуючи в суспільну свідомість негативні стереотипи.

Політичний вплив ЗМІ на громадян сьогодні не піддається сумніву. Крім того, він здійснюється як на індивідуальному, так і груповому, соціальному рівнях. Як влучно відзначає французький соціолог Н. Луман, у сучасному суспільстві, на відміну від традиційного, саме ЗМІ «генерують соціальну пам'ять» і задають соціальний зміст подій [16, с.21].

Цілком зрозуміло, що засоби масової інформації здатні впливати на політичну поведінку людей, спонукаючи їх до певних дій, визначаючи їх цілі і зміст, запобігаючи або блокуючи появу опозиційних політичних рухів і протестів. З цією метою ЗМІ здатні замовчувати політичні факти, применшувати їх значення, відвертати увагу людей від тих чи інших подій, використовуючи різні сенсації, скандали, шоу, виключаючи із сфери суспільних дискусій і політичних рішень певні теми, події, факти. Відбувається постійна маніпуляція масовою свідомістю.

Маніпулювання як засіб впливу на поведінку людей має ряд переваг: воно здійснюється непомітно, а отже не існує опору йому з боку реципієнтів; не вимагає значної кількості матеріальних затрат для його реалізації. Основними прийомами маніпулювання є формування у масовій свідомості соціально-політичних міфів; підтасовування фактів, замовчування, дозування інформації, поширення неправдивих матеріалів.

Одним із методів маніпуляції є «спіраль замовчування», в ході його реалізації здійснюються посилення на сфабриковані опитування громадської думки, формування у населення переконання в підтримці

більшості потрібної маніпуляторам позиції у її перемозі. Це змушує людей, які дотримувалися інших поглядів, через страх опинитися в меншості змінювати свою думку. Вперше цей феномен був досліджений німецьким соціологом Елізабет Ноель-Нойман.

Особливо активним є політичне маніпулювання. Пересічному громадянину, навіть добре освіченому, досить важко орієнтуватися в складних, суперечливих суспільно-політичних процесах, приймати осмислені політичні рішення. При цьому політична поінформованість громадян прямо залежить від того, за якими цілями і за якими критеріями відбирається інформація, наскільки глибоко і об'єктивно вона відображає реальні факти.

При цьому, важливою умовою ефективності маніпулювання залишається необхідність врахування національного характеру, особливостей менталітету. Суттєвими перешкодами для маніпулювання є власний життєвий досвід людей, системи комунікацій, які не контролюються владними інституціями (сім'я, виробничі, професійні та інші групи) [3, с.167].

Більшість сучасних вітчизняних мас-медіа не є засобом інформування аудиторії, а швидше інструментом впливу політичних, фінансових груп у їх боротьбі за владу. Потужна енергія слова сьогодні спрямовується переважно не на консолідацію суспільства навколо його історичних і сьогоденних, духовних і державницьких цінностей, а на їх розмивання та розхитування суспільства, породження зневіри людей у можливості побудови кращого життя. Позбавлені об'єктивної інформації, люди переживають згубний морально-психологічний стрес, депресію [17, с.207].

З боку вітчизняних ЗМІ відбувається систематичне порушення таких принципів зв'язку з громадськістю як: попереднє виявлення інформаційних потреб громадян, відкритість, інформаційна опора на суспільну думку тощо. Водночас, часто використовуються прийоми, більше властиві агітації і пропаганді, зокрема дозування правдивої інформації. Отож, від того як діють інформаційні потоки залежить чи буде послаблена напруга в суспільстві чи навпаки вона досягне свого апогею.

Події помаранчевої революції 2004 р. сьогодні є однією із найбільш досліджуваних, водночас дискусійних тем у вітчизняних і західних суспільних науках. За останні роки вийшли друком десятки досліджень, присвячених президентській кампанії 2004р., автори яких розмірковують над тим, чи можливо інтерпретувати ці події як революцію, чи була це широкомасштабна акція, розроблена умілими

політехнологами, для досягнення певними політиками своїх власних цілей, а можливо це дійсно був антиманіпуляційний прорив українського суспільства, втомленого постійним обманом та маніпулюванням попередніх можновладців. У будь-якому випадку феномен впливу був присутній і відіграв у подібній ситуації не останню роль.

Загалом за всю свою історію суспільство винайшло три основних засоби впливу на людину: примус, маніпуляція та співробітництво. В контексті дослідження сфери політики та можливостей застосування різноманітних технологій впливу, варто відзначити, що сьогодні всі три чинники потужно використовуються в політичній практиці. Однак, у суспільствах з розвинутою демократією провідну роль відіграє третій, найгуманніший спосіб впливу. Для країн так званої «нової демократії» характерним є примус як залишок від тоталітарного ладу. Але головним є те, що у всіх типах суспільств, навіть найдемократичніших не відмовляються від маніпулювання свідомістю населення [18; с.56].

ЗМІ фактично формують громадську думку, а оскільки остання є одним із визначальних чинників політичного процесу, то можна стверджувати, що мас-медіа із «дзеркала політичної реальності» перетворюються на інструмент її формування. Так, за даними моніторингових досліджень, проведених Інститутом соціології НАН України, ЗМІ сьогодні довіряють 35,5%, і частково довіряють 33,6% населення України [19]. Тепер стає зрозумілим, чому в нашій країні точиться запекла боротьба між політичними і бізнесовими колами за контроль над ЗМІ, а заангажованість останніх суттєво зростає у передвиборчий період.

Помаранчева революція, яка стала першою масовою спробою українського суспільства часів незалежності взяти під громадянський контроль власну політичну еліту, зробити її відповідальною перед суспільством, породила багато надій, суперечностей, але безумовно стала свідченням колосальних змін у масовій свідомості на шляху формування європейських демократичних цінностей. Її причини та наслідки тема окремого дослідження, ми ж спробуємо відстежити роль українських ЗМІ у президентських виборах 2004 р.

Емпіричною базою нашого дослідження є дані, отримані в результаті моніторингу телевізійних новин на провідних телеканалах, виборчої кампанії у пресі, політичної реклами на телебаченні, здійсненого колективом Академії української преси та Інститутом соціології НАН України за фінансової підтримки міжнародного фонду «Відродження», місії ОБСЄ в Україні.

Аналіз цих матеріалів дозволяє відстежити такі тенденції:

- під час президентської кампанії 2004 р. ЗМІ не обмежувалися лише інформаційною функцією і не займали нейтральної, посередницької позиції між претендентами на вищу державну посаду, з одного боку та громадянами (виборцями) з іншого. Навпаки вони активно здійснювали селекцію кандидатів на посаду президента, обмежуючи одних, чи підтримуючи інших претендентів, а також не надаючи громадянам збалансованої інформації для формування ними власної позиції.

Підставами для такого висновку виступають наступні, емпірично обґрунтовані констатації: навіть у розпал передвиборчої кампанії новини подавалися з однієї політичної перспективи, превалювала одна офіційна точка зору. Частка політичних новин, які подавалися з однієї політичної перспективи складала 92-94% на каналах УТ-1, ТРК Україна, до 78% на СТБ. Найсбалансованіший погляд на політичні події намагався подавати 5-й канал (62% односторонніх політичних новин) [20].

- Порушувався також журналістський стандарт обов'язкового посилання на джерело інформації у новинах.

Так, у кожній 10-11 новині таке посилання відсутнє, при цьому 2/3 усіх новин прямо чи опосередковано стосувалися президентських виборів. Цікаво, що політичні персони згадувалися в новинах частіше за політичні інституції, хоча увага до учасників другого туру виборів була майже рівною: В.Янукович згадувався у 41% повідомлень, В.Ющенко у 38%. При цьому кожна четверта оцінка В.Ющенка була негативною чи іронічною, а у В.Януковича така оцінка була кожною восьмою.

- Мав місце і дисбаланс у представленні основних кандидатів, він посилювався розподілом синхрону на телебаченні та цитуванням у пресі, тобто за доступом у можливості безпосередньо висловити свої погляди у прямій мові.

Тут беззаперечно перевага надавалася В.Януковичу. Приміром, на каналі Інтер синхрон В.Ющенка був меншим у шість разів синхрону В.Януковича, а на ТРК Україна у 19 разів.

- Анти-реклама на телебаченні, була спрямована також на фаворитів президентської кампанії, хоча частка анти-реклами В.Ющенка була удвічі більшою за анти-рекламу В.Януковича (20% проти 10% усіх рекламних повідомлень).

Зауважимо, що перед переголосуванням другого туру виборів медійна картина змінилася: журналістський корпус намагався дотримуватися професійних норм новинного мовлення, зокрема, вперше за рік на загальнонаціональних каналах широко представлена

опозиція. Новини стали більш збалансованими: увага до ключових політичних суб'єктів і фігур дещо вирівнялася; позитивні та нейтральні оцінки опозиції та її лідера легалізувалися; «бонус уряду» у контексті новин фактично став відсутнім. Це підтверджують і емпіричні показники: так частка негативних оцінок В.Ющенка зменшилася удвічі – з 13% до 6%, тоді як у В.Януковича дещо підвищилася з 6% до 8%; суттєво зросли обсяги синхрону обох кандидатів, але В.Янукович продовжував випереджати свого опонента за цим показником практично вдвічі. Так, синхрон В.Януковича містився в 6, 2% усіх повідомлень про Україну і займав 4,3% часу усього новинного потоку, синхрон В.Ющенка – відповідно 3,8% усіх повідомлень і 1,6% усього часу новин. На каналі ТРК Україна синхрон В.Ющенка був відсутній взагалі, у той час як синхрон В.Януковича займав 16% тижневого часу новин. Тільки на каналі «Тоніс» В.Ющенко мав дещо більше ефірного часу у порівнянні з В.Януковичем (2% проти 0, 6% тижневого часу новин).

У цілому, впродовж усієї передвиборної кампанії (за винятком грудня 2004р.) медіа-засоби залишалися слухняним зряддям агітації і пропаганди за провладного кандидата. Деякі журналісти, в знак протесту проти цензури звільнялися, але їх кількість була незначною. Тільки один канал «П'ятий» – давав збалансоване представлення про ситуацію в країні. У грудні 2004 р. медіа суттєво змінили свою політику, але це відбулося не через «прозріння» журналістів, а через те, що народ тиснув не тільки на владу, але й на журналістів. Саме коли стало зрозумілим, що населення не прийме результатів сфальсифікованих виборів, власники мас-медіа, буквально за кілька днів змінили свої позиції.

Отже, події помаранчевої революції привели не лише до нових якісних змін у масовій свідомості, але й суттєво вплинули на якість роботи вітчизняних мас-медіа. За достатньо короткий проміжок часу було здійснено перелом, який для простих громадян обернувся хоч не повністю, але в більшій мірі можливістю отримувати достовірну, об'єктивну, збалансовану інформацію, а для журналістів – працювати без цензури, без тиску, в умовах свободи слова у державі. Водночас визнаємо, не має жодних гарантів того, що медіа не будуть в майбутньому сліпо обслуговувати інтереси нової влади як вони це здійснювали у минулому.

Вище ми підкресливали, що роль ЗМІ у процесах формування громадської думки є досить дієвою, адже будучи самостійним соціально-політичним інститутом в системі соціальних відносин,

журналістика виступає посередником між суспільством і владою. Саме вона генерує та спрямовує основні потоки інформації і здатна найефективніше задовольняти інформаційні потреби громадян, погоджувати інтереси особистості, суспільства й держави. Але успіх такого діалогу залежить від конструктивної чи деструктивної позиції самих ЗМІ – формувати громадську думку на принципах співпраці, взаєморозуміння чи маніпулюючи нею, задовольняти власні амбіції та інтереси вузьких прилевіюваних кіл. Для забезпечення неупередженої діяльності ЗМІ потрібно посилити легітимні та демократичні механізми контролю за носіями інформації, формувати журналістську етику і відповідальність за достовірну інформацію.

Це перспективи подальшого розвитку нашої держави на засадах громадянського суспільства, сьогодні ж в умовах складних трансформаційних процесів, що супроводжуються перманентними політичними конфліктами, розбалансуванням економіки, зростанням інфляції та безробіттям, рівень довіри населення до всіх без виключення суспільних інституцій (і ЗМІ в тому числі) різко знизився. Вперше соціологічні дослідження фіксують такі високі (за останні 5 років) показники соціальної недовіри, аномії та песимізму щодо свого майбутнього.

Академік Ю.Пахомов, оцінюючи сучасну ситуацію в Україні у інтерв'ю газеті «День», зауважив, що українцям властива тотальна байдужість до накопиченої у суспільстві мерзоти. Байдужість ця від почуття безвиході, від відчуття некорисності протесту, від переконаності в непорушності влади, кланів і мафії. Це ідеальне середовище для обробки свідомості через покірні ЗМІ, а далі для нав'язування потрібного рішення і отримання на виборах бажаного результату.

Попереду нова президентська кампанія 2010 р., на українців чекає непростий вибір, від якого залежатиме розвиток держави на майбутні десятиліття, сподіваємося, що вітчизняні мас-медіа засвоїли уроки минулого і дотримуватимуться журналістської етики у висвітленні новин та передвиборчій агітації.

Примітки:

1. Тоффлер О. Проблемы власти на пороге XXI века // Свободная мысль. – 1992. – №2. – С.113-120.
2. Бебик В.М. Незалежна преса в умовах переходу суспільства до демократії // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 6. – С.21-27.
3. Дубас О.П. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті: Монографія. – К.: Генеза, 2004. – 208 с.
4. Іванов В.Ф. Соціологія і журналістика. – К.: Основи, 1993. – 171с.

5. Костенко Н. Метаморфози новин: від довільного знання до політичного факту // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 80-93.
6. Костенко Н. Мас-медіа у виборах: ціннісні орієнтації політичної сфери // Політична думка. – 1999. – № 12. – С. 100-120.
7. Костенко Н. Масова комунікація // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 127-151.
8. Королько В. Предвыборная коммуникационно-агитационная кампания: политический феномен, структура, функции // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2002. – № 2. – С. 86-106.
9. Литвиненко О. Інформаційні впливи на пострадянське суспільство // Політична думка. – 2001. – № 5. – С. 15-19.
10. Грачев Г.В. Информационные технологии политической борьбы в российских условиях // Политические исследования. – 2000. – № 3. – С.151-157.
11. Дмитриев А.В. Социальный конфликт: общее и особенное. – М.: Гардарики, 2002. – 526 с.
12. Евдокимов В.А. Политизация социального конфликта в средствах массовой информации: монография. Омск: Изд-во Омского гуманитарного института, 2007. – 185 с.
13. Евдокимов В.А. Роль средств массовой информации в политизации социального конфликта. Автореф. дис. докт. полит. Наук: спец. 10.01.10 «Журналистика (политические науки)» / В.А.Евдокимов. – Екатеринбург, 2007. – 34 с.
14. Кретов Б.И. Средства массовой коммуникации – элемент политической системы общества // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – № 1. – С. 101-115.
15. Пугачев В.П. Информационная власть и демократия // Общественные науки и современность. – 1999. – № 4. – С. 65-77.
16. Луман Н. Власть. – М.: Гардарики, 2001. – 343 с.
17. Почепцов Г.Г., Чукут С.А. Інформаційна політика: Навч. посібник. – К.: Знання, 2006. – 663 с.
18. Україна після президентських виборів: становлення демократії та розвиток громадянського суспільства: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / Укл. Романюк А.С., Скочиляс Л.С. – Львів: ЦПД ЛНУ ім. І.Франка, 2005. – 152 с.
19. Паніна Н. Українське суспільство 1992-2006: Соціологічний моніторинг. – К.: Інститут соціології НАНУ, 2005. – 93 с.
20. Іванов В., Костенко Н. Роль українських медіа в президентських виборах 2004 р.– Режим доступу: <http://www.aup.com.ua/upload/1173091559Review2endukr.pdf/>.

**Павло Кліщинський
Андрій Бородій
Перший маленький ювілей...**

22 листопада 2009 р. Україна святкувала День свободи. Цього дня п'ять років тому було покладено початок новому етапові в розвитку української державності і, щонайменше, в масовій суспільній свідомості українського народу. І якою б не була ситуація сьогодні, 2004 рік обов'язково ввійде в аннали історії України. П'ять років тому український народ показав себе свідомою нацією. Ми на весь голос заявили не лише тодішній владі, а й усьому світові, що готові захищати свою свободу від будь-яких посягань. Виявилось, що голос виборця нічого не вартий, свобода слова під загрозою і сфальсифіковані результати виборів стали тому підтвердженням.

«Свободу не спинити!», «Ющенко, ТАК» – такими гаслами розпочиналась «Помаранчева революція» 2004 р. Події цього історичного часу розвивались по різному в кожному населеному пункті нашої держави. Одним з багатьох центрів відкритого вираження масового незадоволення політичними подіями в країні став Кам'янець-Подільський. Одним з «епіцентрів» революційних подій у місті став К-ПДУ, зокрема історичний факультет. Так сталось (вважаємо, що це не випадково) студенти істфаку започаткували в університеті рух за перевибори і стали одними з перших активістів в місті (разом із колоною істориків на площу перед міською радою прийшли працівники міського ринку).

Важливу роль у залученні студентів факультету до революційних подій відіграли тодішні студенти Бородій Андрій, Донець Володимир, Бородій Дмитро, Олійник Віталій, Вагилевич Микола та ін. Саме вони 23 листопада 2004 р. прийшли до входу в навчальний корпус із розгорнутим національним прапором з метою розпочати опір проти існуючої в державі брехні, тиранії, страху. Поступово до них приєднувались бажачі (їх була абсолютна більшість). Навчальний процес того дня було припинено. Протестуючі, за «нейтрально-позитивної» підтримки викладачів факультету вирушили у напрямку до центра міста, де силами активістів міської партії «Наша Україна» збирався мітинг на підтримку Віктора Андрійовича Ющенка.

Не залишився осторонь і викладацький склад факультету. На зборах трудового колективу майже одностайно було прийнято рішення підтримати революційний виступ. Було створено революційний комітет,

до складу якого увійшли викладачі факультету (О.М. Федьков, О.О. Городецький) та представники від студентського самоврядування. Професор В.С. Степанков взагалі входив до складу міського революційного штабу і тривалий час проживав у наметовому містечку перед мерією. Навчальний процес було вирішено не припиняти, однак кожного дня на підтримку мітингувальників вирушали групи студентів від кожного курсу (пропуски їм не ставили!).

Протистояння кам'ячан і влади тривало декілька тижнів і було відмічене як одне з перших, найактивніших та найчисленніших в Україні. Чимало „революціонерів” із студентського середовища нашого факультету брали участь у мітингу на майдані Незалежності. Попри несприятливі погодні умови та інші незручності, жоден з них не жалкує, що був активним учасником тих подій. Поїхали і повернулись лише з перемогою, після скасування результатів виборів. Як з часом зізнавались активні учасники революційних подій, перші дні Майдану були трохи тривожними. Відкритий виступ проти тодішньої влади міг неоднозначно позначитись на їхніх біографіях і кар'єрах. Однак відверта зневага думкою людей і щире бажання якісних змін у суспільному житті переважили все.

Тоді ми відстояли нашу свободу. Але викрикуючи патріотичні гасла на мітингах в Кам'янці-Подільському, на майдані в Києві, працюючи спостерігачами в східних областях України (наприклад, студент факультету О. Герасимов був спостерігачем на одній з виборчих дільниць Донецької області), ми ще не знали, що свобода багато до чого зобов'язує. Це обов'язок самостійно приймати важливі рішення та відповідати за них. Ми не одразу усвідомили, що свобода – це не лише привілей, а й велика відповідальність. Нажаль, наші політики цього не зрозуміли і до тепер.

Помаранчева революція очима кам'янчан

Політичні події, які відбувалися в Україні у листопаді-грудні 2004 р., пов'язані з виборами Президента України, коли стало очевидним зловживання влади, що ставило під великий сумнів чесність і демократичність виборів, увійшли в історію під назвою «Помаранчева революція». Акції протесту, які проходили під гаслом «Свободу не спинити», тривали впродовж декількох місяців у всіх містах України. Епіцентром усіх подій був Київ – Майдан Незалежності. Саме до столиці їхали люди з усіх регіонів України, не дивлячись на намагання влади блокувати автошляхи.

Ці події стали помітним явищем в суспільно-політичному житті України загалом, і Кам'янця-Подільського, зокрема. Згуртовані у громади люди, виявили себе справжніми громадянами України й відстояли право на чесні вибори, домігшись у Верховному Суді рішення про повторне переголосування II туру. І саме 26 грудня 2004 р. Президентом України було обрано В.А.Ющенка.

У травні 2005 р. у Кам'янець-Подільському державному історичному музеї, на території Старої фортеці було відкрито виставку «Участь кам'янчан у «Помаранчевій революції».

Розпочинали виставку матеріали з хронометром подій на Поділлі, зокрема, у м. Кам'янці-Подільському, пов'язаних з підготовкою до виборів Президента України. Плакати, агітаційні брошури, буклети давали змогу відвідувачам ознайомитись з біографічними даними, політичною програмою кожного з 24-х кандидатів у Президенти.

Матеріали, надані міським архівом, партією «Солідарність», що входила до фракції «Наша Україна» (головою тоді був Р.Т. Ярема) розкривали хід проведення I та II турів виборів Президента України. II тур відбувся 21 листопада і був проведений з брутальними порушеннями закону зі сторони влади. Наступного дня, не дочекавшись офіційного підрахунку голосів В. А. Ющенко висловлює недовіру ЦВК. Розпочався Всеукраїнський Рух Опору. Під гаслом «Свободу не спинити» на Майдані Незалежності у Києві та інших площах країни проходили акції протесту. Чисельні фото, брошури, лозунги повертали спогади відвідувачів виставки до тривожних днів листопада-грудня 2004р.

Байдужими до цих подій не могли залишитися і подоляни, зокрема жителі м. Кам'янець-Подільського, адже вони зробили свій вибір – віддали майже 80% голосів за В.А. Ющенка.

На стендах виставки були розміщені рішення XXVI позачергової сесії Кам'янець-Подільської міської ради IV скликання від 23 листопада 2004 р., рішення XXVII (позачергової) сесії від 27 листопада 2004 р., інформаційні бюлетені: «Кам'янець» і «Так! Ющенко!», які роздавали у місті 25 листопада 2004 р.

Новини з України на 2 тижні затьмарили усі події у світі. ЗМІ усіх рівнів різних держав висвітлювали перебіг подій «Помаранчевої революції» в Україні. Світ побачив Україну й українців по-новому.

Матеріали у вигляді фото, які були надані музею учасниками «Помаранчевої революції», зокрема викладачем національного університету А. Штогріним, співробітником міського архіву З.М. Климишиною, брошури, списки, заяви, спогади учасників революції, особисті речі, помаранчевий намет у поєднанні з музичним оформленням, відеозаписи розповідали про третій тур виборів та інавгурацію Президента України В.А. Ющенка, що відбулася 23 січня 2005 р. у Києві, на Майдані Незалежності, де були присутні делегації з 64 країн світу,

З виставкою «Участь кам'янчан у «Помаранчевій революції»» відвідувачі могли ознайомитись упродовж 2-х років. Демонтована у червні 2007 р., в зв'язку з початком будівництва нової історичної експозиції «Історія Поділля поч. XX-XXI ст. ст.», яку урочисто було відкрито у травні 2009 р.

За період існування виставки, у зв'язку зі зміною політичних настроїв, перебігом подій на політичному фронті, змінювались і настрої людей. Нам, як науковим працівникам, екскурсоводам доводилось чути різні відгуки стосовно виставки. З великим ентузіазмом, радістю виставку сприймала молодь, особливо ті, які безпосередньо брали участь у акціях протесту. Слова відомої помаранчевої пісні «Разом нас багато, нас не подолати» співали майже усі, хто заходив до зали. По декілька хвилин лише біля однієї вітрини зупинялися іноземці, роздивляючись фотографії, слухаючи розповіді перекладачів.

Були звичайно і нарікання від туристів з приводу того, чому саме у Старій фортеці була розміщена виставка. Але фортеця є об'єктом нашого історичного музею. А музей – це дзеркало, яке відображає, як минуле, так і сьогодення. Актуальною темою тодішнього сьогодення і були події «Помаранчевої революції». Події, що відбувались 5 років тому, вже стали історією нашої держави. Історією, яку творили ми, виборюючи на майданах своє право бути українцями.

Оцінка Помаранчевої революції у ЗМІ західних країн.

Президентські вибори в Україні 2004 р. вплинули не лише на майбутній внутрішній розвиток та трансформацію країни, але також спричинили вплив і на міжнародну політику загалом. Нові країни-члени Європейського Союзу (ЄС) – у першу чергу Польща та Словаччина – вбачали в українській державі ключового гравця в Європі. Демократична та реформістська Україна могла б забезпечити безпеку на новому східному кордоні Європейського Співтовариства. ЄС та США були зацікавлені в демократичній Україні як базовій зоні стабільності на території колишнього Радянського Союзу. Для Російської Федерації така Україна була перешкодою для розширення сфери політичного домінування, економічних та соціальних інтересів на пострадянському просторі. Тому світова спільнота уважно поставилась як до процесу проведення самих президентських виборів, так і до його результатів.

Метою дослідження є аналіз взаємного впливу українських президентських виборів 2004 р. та міжнародної спільноти.

Об'єктом дослідження є зовнішні фактори впливу на внутрішньополітичні процеси в Україні у вересні-грудні 2004 р.

З точки зору внутрішнього розвитку та міжнародних перспектив вибори поставили Україну перед необхідністю визначення власного вектора розвитку. Всі попередні вибори в республіках колишнього СРСР відзначалися домінуванням лише одного кандидата, без жодних реальних перспектив, або змаганням між демократично налаштованим кандидатом та представником комуністів. Президентські вибори 2004 р. надали виборцям унікальний шанс для вибору між двома популярними політиками – В. Ющенком і В. Януковичем. З огляду на внутрішньополітичну ситуацію в країні, зовнішній чинник у значній мірі впливав на крихку демократію в країні. Міжнародна спільнота була зацікавлена в максимальній прозорості процедури та результатів виборів.

Виходячи з географічного положення України, зовнішній фактор впливу на президентські вибори 2004 р. може бути поділений між Заходом і Сходом. Зважаючи на географічну близькість, сильні історичні та культурні зв'язки, економічну залежність, Російська Федерація є найбільш впливовим актором зі східного боку. Для західних же демократій Україна завжди знаходилась у «сірій зоні» невизначеності – в позиції гарного чи поганого партнера. Захід вітав

ядерне роззброєння країни, остаточне закриття Чорнобильської АЕС та участь Києва у військовій кампанії проти Іраку. Проте залишались і проблемні сфери: обмеження свободи слова, скандал із убивством журналіста Г. Гонгадзе, непрозорі схеми торгівлі зброєю з країнами третього світу, нелегальна еміграція, корупція серед вищих посадовців держави. Це дало підстави американському фінансисту Дж. Соросу говорити, що корупція в Україні стала головною проблемною сферою держави.¹ Практично після розширення ЄС Україна стала безпосереднім сусідом Європейського Співтовариства, що відображало його ключову роль на міжнародній арені. На відміну від Брюсселя, Вашингтон керувався більше геостратегічними інтересами боротьби з міжнародним тероризмом, підтримки стабільності в Іраку й Афганістані. У цьому сенсі Україна могла б виконувати подвійну функцію: протидія міжнародному тероризму і надійний союзник у чутливому для США регіоні.

З точки зору західних керівників членство України в ООН, Раді Європи, ОБСЄ зобов'язувало державу притримуватись демократичних норм та цінностей. Проте, у той же самий час українська держава була учасником СНД і підписала угоду про створення Єдиного Економічного Простору (ЄЕП) між Казахстаном, Білорусією, Росією та Україною – інституціями, в яких домінують переважно російські (східні) інтереси. Ратифікація договору про ЄЕП могла б ще більше втягнути Україну в російську сферу інтересів і поставити під загрозу прийняття власних незалежних політичних рішень українською владою. Економічна співпраця із Заходом, з іншого боку, могла б надати державі можливості наближення до міжнародних економічних стандартів та підсилити економічні реформи в Україні.

Західні інтереси були зумовлені спільними цінностями та географічною близькістю, що відображало зацікавленість у стабільній та демократичній Україні. З огляду на процес реформ Захід розглядав українську державу як націю «слабкої ринкової демократії», проте з незначними трансформаційними успіхами. Критика міжнародним співтовариством прогалин української демократії, верховенства права і свободи преси відображала незначний поступ держави у процесі демократичних змін. У березні 2004 р. Рада Європи висловила глибоке занепокоєння внутрішньою ситуацією в країні з огляду на значні обмеження плюралістичної демократії, відсутності незалежної судової системи, широко розповсюдженої корупції, утисків свободи слова та преси.²

На самому початку передвиборчої кампанії 2004 р. західні країни заявили про надзвичайну важливість українських виборів як ключового випробування в процесі подальшої політичної трансформації. Дотримання прозорості у процесі проведення виборів та його результатах могло уберегти молоду українську демократію. В той же час внутрішньополітичні процеси в Україні мали вплив на країни колишнього СРСР. Україна була однією з небагатьох колишніх радянських республік, де гостра конкурентна боротьба відбувалась між кандидатом від правлячої еліти, який також отримав підтримку від президента Росії В. Путіна, і представником демократичної опозиції. Реальний демократичний вибір між двома кандидатами був тим позитивним моментом, який вирізняв Україну з-поміж інших країн СНД, де населення не мало справжнього політичного вибору і влада була сконцентрована в одних руках. Для західних держав було більш важливим, щоб вибори проходили у відповідності до міжнародних демократичних стандартів, ніж кандидатура майбутнього президента.

На відміну від позиції керівників західних демократій, російська еліта не надавала надзвичайно важливого значення жорсткому дотриманню демократичних процедур у президентській кампанії. Після втрати безпосереднього впливу на Балтійські країни та суттєве обмеження інструментів впливу на Грузію, правляча еліта Росії надзвичайно обережно відносилась до своїх геополітичних інтересів в Україні. Посилаючись на взаємовідносини з країнами СНД, вона вважала Україну своїм головним пріоритетом зовнішньої політики.³ На думку американського дослідника З. Бжезінського: «Москва без України втратить свій імперський статус».⁴ Важливість для Росії її західної сусідки обумовлена значною часткою російськомовного населення на сході та півдні України, двосторонніми економічними взаємозв'язками, військовою співпрацею та тісними зв'язками між впливовими групами інтересів обох країн. Виходячи з інтересів та можливостей Росії, її позицію можна на той час охарактеризувати як підтримка "status quo" та збереження усіх інструментів впливу на центри прийняття політичних рішень в Україні.

Західні країни були зацікавлені у стабільній та демократичній Україні, а вибори повинні були стати ще одним кроком у зміцненні демократичних стандартів. Ще за рік до початку виборів західні дослідники наголошували на важливості президентських виборів 2004 р. Розглядаючи демократію, як один з наріжних каменів українських реформ. Вони вважали, що проведення чесних і прозорих виборів могло б кардинальним чином вплинути на взаємовідносини України із

західними країнами. Колишній Державний секретар США М. Олбрайт, колишні послы США в ООН Р. Холбрук, М.Бжезинський, Я.Колчікі звернули увагу міжнародного співтовариства на важливості проведення прозорих президентських виборів в Україні. Ці заяви впливових американських державних діячів виходили далеко за межі звичайних коментарів про вільні та чесні вибори.⁵

Реагуючи на результати першого туру виборів, керівники ЄС та США заявили, що виборча компанія не відповідала низці демократичних вимог та наголосили на відсутності рівних умов для всіх кандидатів.⁶ 31 листопада 2004 р. заступник речника Державного департаменту США Адам Ерені заявив, що другий тур президентських виборів має показати бажання України підтвердити її відданість демократичним принципам і застеріг українську владу від обмеження свободи вибору українцями, а уряд - від непрозорого підрахунку та оголошення результатів виборів.⁶ Після оголошення результатів другого туру президентських виборів Місія Міжнародних Спостерігачів піддала українську владу жорсткій критиці за небажання дотримуватись міжнародних демократичних стандартів. Ця заява спричинила й аналогічну реакцію на результати виборів з провідних західних столиць. Багато українських політичних партій висловили серйозні сумніви щодо офіційних результатів волевиявлення українського народу. На відміну від позиції Президента Росії В. Путіна західні держави офіційно висловили сумнів у чесності, свободі та відкритості українських виборів, закликаючи до переголосування та відмовляючись визнавати В. Януковича легітимним новим президентом України.⁷

Після цього події в українській державі привернули увагу не тільки офіційних міжнародних діячів, а й знайшли відображення на перших шпальтах провідних міжнародних видань та у головних новинах світових медіа-компаній. Жодний український політик не міг навіть і мріяти про таку потужну і довготривалу увагу західних політичних еліт та мас-медіа. Впливова лондонська газета "Financial Times" писала: «Українська влада порушила всі можливі правила, щоб перетягнути канат на користь свого кандидата, широко застосовуючи залякування та шахрайство... мільйони українців показали, що вони прагнуть політичної свободи». Американська газета "Chicago Tribune" також відгукнулась на події в Україні, заявляючи, що США та практично всі країни Західної Європи не погоджуються з підсумками голосування, а відлуння протесту дійшло аж до української діаспори в Америці. Австрійська газета «Die Press» порівняла події на Майдані Незалежності в Києві у листопаді 2004 р. з подіями 15-річної давнини

на площі Вацлава в Празі, де сотні тисяч чехів вийшли на акції громадської непокори проти керівництва держави. Німецьке видання «Die Welt» характеризувало український народ як запізнілу націю, яка прокинулась щоб розпочати мирну битву за демократію та верховенства права на холодних вулицях та майданах України.

Без тривалих сумнівів і зволікань США, Канада та ЄС задекларували невизнання офіційних результатів, що не відповідають справжньому вибору українського народу. Так, у газеті «Washington Post» висловлювалась думка про те, що Сполучені Штати мають докласти максимум зусиль для розкриття фальсифікацій під час українських виборів. Вашингтон має висловити підтримку українцям у їх прагненні до демократії. США мають вжити заходів щодо українських чиновників та бізнесменів, пов'язаних із фальсифікацією результатів виборів, припинити співробітництво з Януковичем і надати підтримку демократичним політичним партіям України.⁸ Як реакція на численні статті в американській пресі конгресмен Дана Рорабачер зареєструвала законопроект «Українська Демократія і Виборчий Акт 2004р». Біль закликає президента Л. Кучму і прем'єр-міністра В. Януковича припинити серйозні порушення прав людини в Україні, гарантувати повагу до фундаментальних демократичних свобод. Якщо порушення будуть продовжені, вона запропонувала вжити санкції, зокрема заборону найвищим посадовцям України та членам їх сімей перетинати кордон США. Далі пропонувалась конфіскація майна українських посадовців у США, блокування банківських рахунків та заборона надання позик.

Окрему увагу західні видання приділяли впливу «російського фактора» на події в Україні та ролі в них самого В. Путіна. Так, у польському виданні «Gazeta Wyborcza» була висловлена думка про те, що вибори в Україні можуть виявитись корисним прикладом для всіх пострадянських народів. Це одна з причин того, чому Москва так сильно у них втягнута. В російському виданні Газета.ru писалося, що підтримка російською владою В. Януковича – це перший крок до ідеї силового втручання у справи України. В інтересах російського суспільства цього недопустити. Наголошувалося на тому, що Україна 2004 р. не повинна стати Чехословаччиною 1968 р. Проблема впливу «російського фактора» привертала увагу багатьох британських газет. Так, за оцінками «The Economist», перемога В. Ющенко могла б стати серйозним ударом для пана Путіна, який двічі приїздив в Україну під час виборчої компанії на підтримку В. Януковича. На думку ще однієї лондонської газети «The Times», для того щоб уникнути появи на карті

нових гарячих точок, необхідно невілювати дестабілізуючий вплив на ситуацію в Україні російської держави, яка намагалась повернути собі «втрачені території». Схожа позиція була оприлюднена у «Financial Times», яка зазначала, що В. Путін хоче створити якщо не формальну імперію, то реальну сферу впливу.¹⁰

Ситуація в Україні стала головним питанням на самміті ЄС - Росія 25 листопада 2004р. в Гаазі. Брюссель та Москва закликали українську сторону до мирного розв'язання політичної кризи, а останнє слово в цьому питанні мав сказати суд. Проте, обидві сторони так і не дійшли згоди щодо чесності та демократичності виборів. Лідери ЄС не визнали результати голосування, в той час як В. Путін надіслав вітання з перемогою В. Януковичу. Це, в свою чергу, зашкодило підписанню сторонами угоди стратегічного характеру. Західні держави віддали перевагу підтримці подальших демократичних перетворень в Україні дружнім стосункам з Росією. Міжнародна демократична спільнота фактично підтримала український громадський спротив. Україна стала основним ньюзмейкером на всіх головних світових телевізійних каналах і провідних міжнародних друкованих засобах масової інформації.

Отже, простежується чіткий зв'язок результатів українських виборів з міжнародним наповненням цих подій і майбутніх демократичних реформ. Обидві ключові міжнародні сторони – Росія та Захід розцінювали вибори як визначальний момент українського майбутнього. Інтереси російської держави полягали у збереженні своєї сфери впливу, розширенні економічної присутності та посилення особистого впливу російської еліти на українську владу. Пріоритетом західних держав була підтримка та просування демократичних реформ. Вибори розглядалися ними як проміжна ланка у подальшому процесі трансформації української держави.

Примітки:

1. Soros G. The New Republic. – www.rferl.org/corruptionwatch/2002/04_/15190420.html
2. Compliance with Commitments and Obligations: the Situation in Ukraine. – Council of Europe Information Documents.- SG/ Inf (2004). – p.12.
3. The International Implications of Ukraine's Orange Revolution. – Ukrainian Monitor. – № 1. – 2005.
4. Albright M. How to Help Ukraine Vote // The New York Times. – March 8, 2004.
5. Declaration by the Presidency of the European Union on the presidential Elections of October 31, 2004 in Ukraine. – www.eu2004.nl.html
6. US Agrees with OSCE that Ukraine Vote Was “Step Backward”. – www.usinfo.state.gov/eur/archive/2004/Nov/01-993156.html

7. “Powell Rejects Ukraine elections, Threatens Action”. – Reuters, Nov. 24, 2004. – www.reuters.com/newsArticle.html
8. Нова нація відстоює власну свободу. – www.inozmi.livejournal.com/profile.html
9. Останнє попередження Америки // Дзеркало тижня. – 2004. – № 37. – Вересень 18-24.
10. Російський фактор в українській політиці. – www.inozmi.glavred.info/articles.html

Для нотаток

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
Історичний факультет
Кафедра політології і соціології**

Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник

Кам'янець-Подільська міська організація партії
«НАША УКРАЇНА»

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Помаранчева революція: уроки та історичне значення

Збірник матеріалів науково-практичної конференції

**Комп'ютерно-інформаційна лабораторія
історичного факультету Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка**

вул. Татарська, 14, м.Кам'янець-Подільський, 32300